

Гаргін Володимир

*аспірант кафедри загальнотехнічних
дисциплін та методики трудового
навчання Переяслав-Хмельницького
державного педагогічного
університету імені Г. Сковороди*

МЕТОДИКА ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЯК ГАЛУЗЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

У статті обґрунтовується сутність методики трудового навчання, яка може виступати у двох іпостасях: як навчальний предмет та як галузь педагогічної науки. Визначаються важливі завдання методики трудового навчання як галузі педагогічної науки, що полягають в обґрунтуванні змісту навчального матеріалу, яке полягає: по-перше у відборі матеріалу з того, що має наука, і, по-друге, у систематизації відібраного матеріалу в певній послідовності, яка враховує вікові особливості учнів, їхні знання та практичний досвід, визначенні найбільш доцільних педагогічних технологій, засобів, форм і методів трудового навчання

Ключові слова: *трудове навчання, методика трудового навчання, педагогічна наука.*

В статті обосновывается сущность методики трудового обучения, которая может выступать в двух ипостасях: как учебный предмет и как область педагогической науки. Определяются важные задания методики трудового обучения как области педагогической науки, которые заключаются в обосновании содержания учебного материала, которое заключается: во-первых в отборе материала с того, что имеет наука, и, во-вторых, в систематизации отобранного материала в определенной последовательности, которая учитывает вековые особенности учеников, их знания и практический опыт, определении наиболее целесообразных педагогических технологий, средств, форм и методов трудового обучения.

Ключевые слова: *трудова учеба, методика трудовой учебы,*

педагогическая наука.

Essence of method of labour studies, which can come forward in two posing, is grounded in the article: as an educational object and as an area of pedagogical science. The important tasks of method of labour studies as areas of pedagogical science, which consist in the ground of maintenance of educational material, which consists, are determined: at first in the selection of material from that science has, and, secondly, in systematization of the selected material in a certain sequence which takes into account the age-old features of students their knowledges and practical experience, determination of the most expedient pedagogical technologies, facilities, forms and methods of labour studies.

Key words: *labour studies, method of labour studies, pedagogical science.*

Сучасна педагогічна наука розвивається досить таки інтенсивно, удосконалюються традиційні її напрями, з'являються нові спеціалізації.

Відповідно до вимог державних документів України (Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» , Національна доктрина розвитку освіти), навчально-виховний процес у сучасній школі повинен здійснюватися на національному ґрунті, в органічному поєднанні з національною історією, сприяти примноженню вітчизняної наукової спадщини.

Тому важливого значення набуває вивчення, переосмислення й об'єктивне висвітлення надбань української педагогічної науки, творче використання національного наукового й освітнього досвіду, сконцентрованих переважно у теоретичному доробку визначних учених, наукових шкіл, установ, що має стати важливим джерелом збагачення педагогічної теорії та практики сучасної освіти.

З огляду на це, надзвичайно перспективним є дослідження тенденцій розвитку різних галузей педагогічної науки, серед яких чільне місце займає методика трудового навчання.

У загальному актуальні проблеми історії, теорії та методики трудової підготовки учнів розглядали: О.О. Білоблоцький, В.О. Дідух, Р.О. Захарченко, Ю.В. Кирильчук, Г.Є. Левченко, В.М. Мадзігон, В.К. Сидоренко, Д.А. Сметанін, Г.В. Терещук, Д.О. Тхоржевський С.М. Шабалов, О.М. Коберник, К.Ю. Цируль, Д.О. Тхоржевський та інші.

Обґрунтування тих чи інших систем трудового навчання знаходимо у дослідженнях: Є.А. Петрова, О.К. Гастєва, Є.А. Мілеряна, Ю.З. Гільбуха та інших науковців і методистів. Однак найбільш глибоко цю проблему досліджував Д.О. Тхоржевський, який зазначав, що методика трудового навчання може виступати у двох іпостасях: як навчальний предмет та як галузь педагогічної науки [1].

Без сумніву, будь-який навчальний предмет – це дидактично обґрунтована система знань, вмінь та навичок, відібраних з певної науки. Для шкільного предмету «Фізика» – це наука фізика, для «Хімії» – хімія і таке інше.

Предмет «Трудове навчання» становить в цьому відношенні певний виняток, оскільки науки «Трудове навчання» нема. Він адекватний технічним наукам, яких багато, а тому ускладнюється процес відбору навчального матеріалу. Звичайно сама технологія утворення навчального предмету залишається незмінною: з технічних наук фахівцями (методистами з даного шкільного предмету) відбирається навчальний матеріал, який систематизуються відповідно до дидактичних принципів. При цьому методисти керуються науковими наробками, які нагромаджені ними у процесі дослідження проблеми трудової підготовки школярів. Всі ці напрацювання становлять зміст методики трудового навчання як галузі педагогічної науки. З її досягненнями знайомлять студентів – майбутніх учителів трудового навчання. Для цього вони вивчають предмет «Методика трудового навчання», зміст якого становить дидактично обґрунтована система знань, вмінь та навичок відібраних з галузі педагогічної науки «Методика трудового навчання».

Отже, по відношенню до предмету «Методика трудового навчання» наукою виступає методика трудового навчання як галузь педагогічної науки.

Методика трудового навчання, як будь-який навчальний предмет має певні завдання. У процесі його вивчення майбутній вчитель повинен навчатись:

1) уявляти місце та роль трудової підготовки у здійсненні загальноосвітніх завдань школи та вміти впливати на розвиток особистості учня.

Майбутній учитель трудового навчання повинен уміти:

2) добре володіти змістом, ідеями і принципами побудови шкільних програм і навчальних посібників з трудового навчання;

3) чітко уявляти характер і зміст роботи вчителя щодо організації, планування і матеріального забезпечення трудового навчання учнів у школах (на уроках, позакласних заняттях і при організації трудової діяльності);

4) вміти готуватися до теоретичних і практичних занять, правильно будувати й проводити ці заняття у школі, складаючи потрібну для занять навчально-технічну документацію;

5) правильно організовувати суспільне корисну, продуктивну працю учнів різного віку в школі, поза школою (добір видів праці, нормування, облік та ін.);

6) організовувати й проводити позакласну роботу учнів з технічної творчості і декоративно-прикладної творчості, в також факультативні заняття;

7) правильно здійснювати зв'язок теоретичних занять з техніки і технології з практичними роботами і трудовою діяльністю учнів, а всієї трудової підготовки – з основами наук;

8) поєднувати навчання, розвиток і виховання учнів у процесі занять і позакласної роботи.

При вивченні методики трудового навчання треба спиратися на знання з педагогіки і психології, які становлять її загально-педагогічну основу. Треба також мати міцні знання з спеціальних предметів, таких як «Основи виробництва», «Машинознавство» та ін.

Методика трудового навчання дає знання, потрібні для роботи над курсовою роботою, готує до педагогічної практики.

Як уже зазначалось, що методика трудового навчання як навчальний предмет будується на основі однієї з галузей педагогічної науки – методики трудового навчання. Методика будь-якого навчального предмета досліджує закономірності його вивчення.

Оскільки загальні закономірності навчання вивчаються дидактикою, то методику окремого навчального предмета, у тому числі й трудового навчання, розглядають як окрему дидактику.

Методика трудового навчання характеризується об'єктом, завданнями і методами дослідження.

Об'єктом вивчення є процес трудового навчання учнів у школі, включаючи всі його сторони: зміст навчального предмета, форми і методи навчання, пізнавальну діяльність учнів, наслідки навчання та ін.

Перед методикою трудового навчання як галуззю педагогічної науки стоять такі завдання як обґрунтування завдань трудового навчання в школі та розкриття їхнього освітнього, розвиваючого і виховного значення.

Завдання методики трудового навчання деталізуються в процесі аналізу основних тенденцій розвитку науки і техніки, вимог сучасного виробництва до трудової підготовки молоді. Вони визначаються до певної міри місцем цього навчального предмета в системі шкільної освіти. Тому методика розкриває дидактичний взаємозв'язок трудового навчання з іншими навчальними предметами (насамперед з предметами з основ наук), наступність трудового навчання в молодших, середніх і старших класах.

У процесі трудового навчання розв'язуються завдання, спільні для всіх навчальних предметів; цілісний фізичний, інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток особистості, підготовка до життя і праці, формування світогляду та ін. Проте головна мета сучасної технологічної освіти полягає у формуванні технічно, технологічно і комп'ютерно освіченої особистості, підготовленої до життя й активної природовідповідної предметно-перетворюючої діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства і сімейної економіки, основних компонентів інформаційної культури учнів, забезпеченні умов для їх професійного самовизначення, виробленні в них навичок творчої діяльності, вихованні культури праці, здійсненні допрофесійної та професійної підготовки за їх бажанням і з урахуванням індивідуальних можливостей.

Мета технологічної освіти досягається шляхом вирішення освітньо-виховних завдань:

- політехнічний розвиток учнівської молоді, знайомство її з основами техніки, сучасними перспективними технологіями перетворення матеріалів, енергії й інформації з урахуванням економічних, екологічних і підприємницьких знань, соціальних наслідків використання технологій;
- творчий і естетичний розвиток учнів, особливо в процесі виконання проектів і художньої обробки матеріалів;
- оволодіння учнями загальнотрудовими уміньми й навичками, у тому числі культури праці, людських відносин і безконфліктного спілкування, що є необхідними для життя в колективі й сім'ї;
- забезпечення учням можливості самопізнання, вивчення світу професій, набуття практичного досвіду професійної діяльності з метою обґрунтованого професійного самовизначення;
- виховання ціннісне ставлення до праці, колективізм, людяність і милосердя, обов'язковість, чесність, відповідальність і порядність, культуру

поведінки й безконфліктного спілкування, бережне ставлення до природи й природних ресурсів;

- оволодіння основними поняттями ринкової економіки, менеджменту й маркетингу та вміннями застосовувати їх на практиці під час реалізації особистої продукції й послуг;

Відповідно до цих завдань необхідно формувати в учнів якості творчої, активної й легко адаптованої особистості, що необхідно для діяльності в нових соціально-економічних умовах, починаючи від визначення потреб у продукції та її реалізації.

Важливим завданням методики трудового навчання як галузі педагогічної науки є обґрунтування змісту навчального матеріалу. Як видно з визначення поняття «навчальний предмет», обґрунтування його змісту повинно полягати: по-перше у відборі матеріалу з того, що має наука, і, по-друге, у систематизації відібраного матеріалу в певній послідовності, яка враховує вікові особливості учнів, їхні знання і основ наук і деякі інші фактори.

Тепер у будь-якій галузі людської діяльності нагромаджено значні обсяги знань. Наприклад, тільки обробці металів різанням присвячено декілька розділів технічної науки (теорія різання, технологія машинобудування, розрахунок і конструювання різального інструменту та ін.). Великий обсяг знань і вмінь нагромаджено в галузі обробки деревини, тканин та ін.

Отже, з великого обсягу знань і вмінь доводиться відбирати ті з них, які найбільшою мірою відповідають завданням загальної освіти і можуть дати учням правильне уявлення про теоретичні основи і практичне застосування виучуваних виробничих процесів. Очевидно, щоб вирішити, який матеріал є цінніший, треба мати критерії відбору. Установлення таких критеріїв входить у завдання методики.

Обґрунтування змісту навчальної програми ніколи не можна вважати закінченим. Наприклад, розвиток обробки матеріалів продовжується і в наші дні. Це треба враховувати, щоб вносити в зміст програми відповідні корективи.

Отже, методика трудового навчання має складний об'єкт дослідження. До того ж він є системним, бо всі його складові пов'язані між собою і знаходяться у взаємозалежності. Такі об'єкти так і називаються – складними системними і вимагають системного дослідження, тобто дослідження складових об'єкта у їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

Треба чітко відрізнити дослідження системного об'єкта від системного

дослідження цього ж об'єкта. Дослідженням системних об'єктів наука займалась завжди, проте сам підхід до вивчення об'єктів не був системним. Таке твердження поширюється на дидактику в цілому та методику трудового навчання зокрема.

Аналіз педагогічних досліджень в галузі трудового навчання дає змогу зробити такі висновки:

1. Переважна більшість досліджень проводиться з метою вивчення окремих проблем методики трудового навчання.

2. Коло досліджень, де б розглядалось трудове навчання в цілому, дуже обмежене. Причому і у таких дослідженнях окремі проблеми розглядаються паралельно без вивчення їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

3. Численні дослідження, досвід, нагромаджений учителями трудового навчання та майстрами виробничого навчання створюють об'єктивну основу для комплексного вивчення проблем трудового навчання. (Таке положення характерне для дидактики в цілому). В зв'язку з цим постає питання про вивчення трудового навчання як складного системного об'єкта, тобто про його системне дослідження.

Педагогічні дослідження, де застосовувався системний підхід до об'єктів вивчення, виявились досить ефективними. Тому можна вважати, що доцільність системного дослідження при вивченні ряду педагогічних процесів та явищ, у принципі доведено. Отже, можна припустити, що так само ефективним виявиться системне дослідження і при вивченні трудового навчання.

Складність вивчення системного об'єкта полягає не лише у необхідності розглянути взаємозв'язок та взаємовідношення між елементами; з яких він складається. Доводиться враховувати, що сам системний об'єкт є елементом складніших систем або систем більш високого рівня. Тому об'єктивне враження про досліджуваний системний об'єкт можна дістати, якщо розглянути його всебічно, тобто як систему і як елемент більш складних систем.

Так, про трудове навчання як системний об'єкт вивчення слід сказати, що воно характеризується своїми зовнішніми та внутрішніми зв'язками. Зовнішні зв'язки характеризують трудове навчання як елемент більш високого рівня, внутрішні – розкривають взаємозв'язок елементів, які його складають. Залежно від завдань дослідження трудове навчання можна розглядати як елемент загальної системи навчання, системи виховання, система підготовки кадрів та ін.

У свою чергу; трудове навчання залежно від завдань дослідження може

бути подане як самостійна система навчання, система виховання, система підготовки кадрів тощо.

Отже, треба завжди конкретизувати, в якому саме аспекті розглядатиметься трудове навчання як системний об'єкт вивчення. Якщо йдеться про дидактичний аспект, то треба розглянути у цьому аспекті трудове навчання як систему та як елемент більш складних систем.

У зв'язку з цим виникає необхідність визначити, з яких основних елементів складається дидактична система трудового навчання.

Поняття «трудове навчання» у дидактичному аспекті може мати подвійне трактування.

Під трудовим навчанням розуміють навчальний предмет, який передбачається шкільним навчальним планом, тобто дидактично обгрунтовану систему знань, умінь та навичок, відібраних з відповідних галузей науки для вивчення в навчальному закладі.

Під трудовим навчанням розуміють також окремий випадок навчання, отже, можна розглядати трудове навчання як процес передавання та засвоєння відповідних знань, умінь та навичок і способів пізнавальної діяльності людини, центральне місце в якому займають методи та організаційні форми навчання.

Прогрес у галузі виробництва підвищує роль розумового компонента майже в кожній галузі праці. Сучасна техніка, технологія та організація виробництва, характер багатьох перспективних та масових професій ставлять підвищені вимоги до рівня розвитку інтелектуальних сторін трудової діяльності людини. Цілком зрозуміло, що трудове навчання повинне відповідати цим вимогам. Ось чому трудова підготовка, як правило, передбачає два аспекти: практичний та теоретичний. У навчальному процесі ці аспекти зливаються або зберігають самостійність в організаційному відношенні.

Якщо звернутись до історії трудового навчання, то неважко переконатись, що термін «трудове навчання» вперше почав застосовуватись у тому розумінні, яке вкладається нині в термін «виробниче навчання» у системі профтехосвіти.

Тому можна вважати зміст поняття «виробниче навчання» у розумінні, прийнятому в системі профтехосвіти, виправданим не лише практично, а й історично. Одночасно слід зазначити, що застосування терміну «виробниче

навчання» в загальноосвітній школі є довільним.

Протиставлення трудового та виробничого навчання при вирішенні деяких завдань є цілком закономірним, бо дає змогу провести межу між професійною та непрофесійною трудовою підготовкою.

Разом з тим, залежно від завдань дослідження, цілком виправданим слід вважати і підхід, протилежний щойно зазначеному, коли на перший план висувається не відмінності між трудовим та виробничим навчанням, а те, що в них є спільного. В такому разі виробниче навчання може розглядатись як окремий випадок трудового навчання, коли ставиться за мету набуття певної професії.

Такий підхід перевірено вже у деяких педагогічних дослідженнях, і доведено його ефективність.

Зміни, які відбуваються в пошуках нового змісту, систем трудового навчання, інноваційних технологій максимально актуалізують необхідність у вивчення історичного досвіду вітчизняної та світової наукової школи трудової підготовки.

Перші спроби започаткування методики трудового навчання з'явилось давно, адже починаючи з ХУІІ століття передача професійних знань, опанування умінь та навичок відбувалось за формулою: майстер-учень. Учень намагався, повторюючи дії майстра, відтворити певний об'єкт, суспільно корисний предмет. Подібна методика навчання носила індивідуальний та стихійний характер – була відокремлена від будь-яких наукових положень та обґрунтувань.

Пізніше разом із економічним зростанням західної Європи виникла необхідність у кваліфікованій робочій силі, створення умов для отримання професійної освіти сприяло збільшенню кількості учнів. Велика кількість учнів вимагала розробки та впорядкування правил навчання учнів, передачі їм знань, умінь і навичок, а відсутність будь-яких з базових методичних положень з навчання ручної праці робило неможливим організацію високоефективного трудового навчання. Методичний вакуум в трудовому навчанні сприяв пошуку ефективного способу передачі знань від вчителя до учня, що, логічно, і привело до виникнення перших, шведської, автором якої вважається Отто Соломон, та датської – Аксель Міккельсон, систем трудового навчання, що носять назви предметна та предметно-операційна відповідно. Як видно з назв даних систем завданням їх, є набуття практичних навичок виконання певних технологічних операцій, виготовляючи відповідні зразки-моделі, перелік яких був розроблений. Перші системи мали методичні

розбіжності, були не досконалими, дидактично та методично необґрунтованими, носили суб'єктивний характер, проте впровадження перших систем трудового навчання створило можливість для скорочення терміну навчання, полегшало оцінку навчальних досягнень.

Подальший розвиток методики трудового навчання носив характер ускладнення систем, введення в їх структуру нових елементів, загальною метою яких була спроба якнайширше розкрити можливості учнів відкрити та реалізувати той творчий потенціал, який закладений природою.

Наступна система була створена в другій половині XIX ст. під керівництвом Д.К. Советкіна. Цей час характеризується розквітом промислового виробництва, необхідністю великої армії кваліфікованих робітників. Система, що отримала назву операційної передбачала послідовне вивчення операцій та прийомів, характерних для відповідної професії. Операції та прийоми розташовувались у дидактично виправданій послідовності. Таким чином операційна система не прив'язувала учня до певного набору моделей-виробів, а озброювала їх універсальним набором знань умінь та навичок у межах їхньої спеціальності.

Продовженням операційної системи Д.К. Советкіна стала система С.О. Владимирського. На відміну від попередньої системи, що надавала лише можливість якісного оволодіння прийомами та операціями, С.О. Владимирський ввівши такий елемент, як суспільно-корисна праця, сприяв заохоченню до навчання, тому що учні розуміли причини оволодіння тим чи іншим прийомом чи операцією. Система С.О. Владимирського була впроваджена у 1889–1890 роках.

Індустріалізація, розвиток фізіології та психології створили базу на основі якої виникла нова система – система ЦІП (центральный інститут праці), основною новизною якої є не лише опанування теоретичних знань та практичних умінь, а і впровадження рухової культури, біологічних установок, встановлення зв'язків між установками, що було запорукою підвищення продуктивної праці.

Проаналізувавши вище зазначене ми можемо помітити, що вплив нових зовнішніх факторів (загальний розвиток педагогічної науки та освіти, зміна економічних відносин, визначення доктрини економічного розвитку країни) або нова взаємодія старих (нове поєднання елементів або їх частин тої чи іншої системи) призводить до зміни внутрішньої структури системи трудового навчання, що тяжіє до її ускладнення, введення нових елементів. Основний вектор розвитку систем трудової підготовки спрямований на гармонійне

поєднання інтелектуальної, творчої та фізичної діяльності в процесі трудового навчання та продуктивної праці.

На основі зазначеного висновку виникли нові системи трудової підготовки такі як: аналітична; операційно-комплексна; предметно-комплексна; конструкторсько-технологічна; операційно-виробнича; проблемно-аналітична система виробничого навчання; проектно-технологічна система. Всі вищезазначені системи створювались з метою реалізації окреслених зовнішніх і внутрішніх факторів. Проте впроваджено в навчальний процес було лише декілька систем трудового навчання.

Активну участь у становленні вітчизняної методики трудового навчання брали співробітники науково-дослідної лабораторії трудового навчання і виховання НДІП України, провідні вчені у цій галузі: Д.А. Сметанін, В.М. Мадзігон, Г.Є. Левченко, В.П. Тименко та інші.

Особливе місце в плеяді науковців, які обґрунтували методику трудового навчання, займає постать Д.О. Тхоржевського.

В останні роки з'явилися цікаві й перспективні напрацювання сучасних дослідників актуальних проблем технологічної освіти (В.К. Сидоренко, О.М. Коберник та ін.), які обґрунтували сутність та методику застосування проектно-технологічна системи у трудовому навчанні є особливою в переліку інших систем трудового навчання. Зміна соціально-економічного, політичного устрою країни, перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, реформування моделі економічного відносин в країні, загальна гуманізація освіти, що спрямована на розкриття інтелектуального та творчого потенціалу особистості, вплинули на утворення нової системи трудової підготовки. Поява проектно-технологічної системи, як особистісно-орієнтованої моделі організації трудової підготовки в загальноосвітніх закладах України є логічним та послідовним переходом від операційно-предметної або операційно-комплексної системи трудового навчання, яка існувала в УРСР, вимоги до якої поставлені новими реаліями існування країни.

Саме проектно-технологічна система дає можливість реалізувати основні принципи розвитку особистості в процесі трудового навчання, а саме виховання та розвиток організаторських здібностей, самостійність, творчий підхід в процесі виконання завдання та розвиток інших здібностей учнів були задекларовані ще в ХХ ст., цілеспрямоване збагачення їх загальнотеоретичних, загальнотехнічних і спеціальних знань, умінь та навичок, відкривають нові можливості для професійної майстерності,

раціоналізаторської і винахідницької діяльності адже, однією з головних умов сучасного становлення особистості підрастаючого покоління в загальноосвітній школі, яку не відображає жодна з попередніх систем, окрім проектно-технологічної, є формування знань, вмінь та навичок спрямованих на створення можливості рівного продуктивної інтелектуальної діяльності, вільного конкурування на ринку праці та ін.

Аналіз сучасних педагогічних, психологічних, філософських та соціологічних робіт, які стосуються даної проблеми показує особливу актуальність і соціально-економічну значимість вивчення історії трудової підготовки, систем та загальної методики трудового навчання в умовах модернізації загальної середньої освіти, реалізації змісту освітньої галузі «Технологія».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання. –К. : РННЦ ДІНІТ, 2000. – Ч. 1. – 248 с.